
ПРОГЛАС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”

кн. 2, 2006 (год. XV), ISSN 0861-7902

ЕЛЕНА НАЛБАНТОВА ЗА ОДЕСА, ИЛИ ЗА НОСТАЛГИЧНИЯ БЪЛГАРСКИ ГРАД

Книгата на Е. Налбантова „Одеса в българската история и литература. XIX в.” се вписва в традициите на вече богатия корпус от текстове, интерпретиращи от различни изследователски призми проблема „култура на спомена”. В самото начало авторката определя задачата си: да обобщи хронологически познанието за Одеса като „български” град през 19 в. и да разкаже своята версия за мястото на този град в българската литература. Тя действително преплита два дискурсивни принципа – фактографски-уточняващия и повествователно-сюжетиращия, архивно-документалния и художествено-тълкувателния. Налбантова е със съзнанието, че темата за присъствието на Одеса в българската история и култура съвсем не е нова. Тя поражда засилен интерес през годините. Неслучайно литературната историчка посвещава изданието на акад. Иван Радев, дал идеята и пожелал тази книга да бъде написана.

По-голямата част от съдържанието представлява „хронологически справочник”, проследяващ пунктуално присъствието на Одеса в българската история на 19 в. по години. В същото време остава впечатлението за Одеса като за *лично преживян* от стотици възрожденци град със своята неповторима българска следа и аура. Читателят изпитва усещането, че е особен *пътник* през времето, преселил се в света на покойните, но вечно живи български патриоти; че е *минувач* между случилите се исторически приключения и книжовните построения, между сложните политически интриги и идеалните родолюбиви пориви. По страниците на книгата възкръсват забравени имена на крупни национални фигури, заплеляват персоналистични жестове и колективни държавностроителни енергии, трезви идеологически решения и носталгични поетически въображения.

Тук историята не присъства като концептуално епистемологично поле, а като „място и ежедневие”. Историята на одеския 19 в. някакси

минава покрай нас със своите по-глобални или по-частни проекти, с официални прокламации, градски регистри, семейни драми, черковни ритуали, обществени устреми, мълви и легенди. „Одеса в българската история и литература” е книга, която въпреки традиционната си хронологична композиция, събира множество „текстове” наведнъж – градски обреди, институционални декрети и лични изповеди, биографични бележки и архитектурни решения, пресечки от улици и заглавия на книги, прошепнати истории и написани стихове...

Одеса е град, убеждава Е. Налбантова, който „зарежда с време”, осъжда на носталгия, упражнява паметта, стабилизира идентичността. Този млад „черноморски бисер”, роден едва през 1795 г. чрез рескрипта на Екатерина Велика, става притегателен център предимно за емигранти, преселници, бежанци. Превърнал се в място за живеене на различни етноси, в кръстовищна зона на различни култури и манталитети, Одеса е градът на носталгията в класическия смисъл на думата като тъга по родината: „Тази носталгия се е възплътила в архитектурния облик на Одеса, където и до днес зад тържествените фасади на помпозните домове се гушат така характерните вътрешни дворове с типичен медитерански облик – с чардаците и дървените стълби, с пейките и лозниците. Централната търговска улица на Одеса и днес се нарича „Гръцка”, недалеч от нея е „Еврейска”, още по на юг са „Голяма” и „Малка арнаутска”, а „Българска” пресича надлъж квартал „Молдованка”, част от който по времето на Априлов все още се е наричал „Булгарка”.

Така пресъздадената очарователна балканска „шарения”, етноспецифичните пресрещания, културните агломерации правят от Одеса *другия, различния* град. Едно изкусително и болезнено пространство, в което изгнанието и обитаването са едновременни състояния за тялото и душата на някои от най-напредничавите българи.

В настоящото изследване Одеса е съзерцавана и изучавана, „фотографирана” и дешифрирана, преброждана и четена. В него редом с авторката сякаш говорят заразителните гласове на плеядата находчиви възрожденци – Никола Пиколо, Н. Геров, Д. Чинтулов, Ем. Манолов, В. Априлов и мн. др. Все бележити българи, оставили трайни дири в анализите на Одеса и на „България цяла”. Всички тези талантиливи и прозорливи мъже на Възраждането ни са създавали усещането за единно цяло, за символична общност, разделена от родното, но възпроизвеждаща светите му традиции, охраняваща корените му. В. Друмев и Г. Раковски, Ел. Мутева и Ив. Вазов са обживели по български одеските потайности, разказали са

по български одеското време, нарисували са по български одеските пейзажи. С най-съкровения език – на мъката по отечеството. Одеса е техният град, но в Одеса те не са си у дома. Тя е близка и далечна, своя и чужда. Ето защо те ще заложат младостта си, инициативността си, дарбите си, за да я превърнат в най-значимия български образователен център. Някои от тях ще заемат високопрестижните социални етажи в градските структури – Николай Христофорович Палаузов получава дворянска титла, Васил Априлов е виден магистрат, Владимир Палаузов е респектиращ университетски преподавател...

Без да е регионална монография, изследването на Е. Налбантова се взира във всички социални, културни, икономически, политически пластове на българското одеско битие. Изворов материал авторката черпи основно от метрическите книги на одеската гръцка църква „Св. Троица“, чиито енорияши са били почти всички заселили се тук българи. Църковните метрически книги по специфичен начин разказват генеалогии на редица български фамилии, но илюстрират „и още един много важен процес – създаването на уникалната националност на „одеситите“. В справочника ненаатрапчиво са представени трагедиите и радостите на тези хора, тяхната гордост и техният срам. В хронологично изнесените факти и събития няма да срещнем пласта на жълтопикантерийното. Напротив, „малките“ одески истории са вплетени в голямата национална история, за да изпъкне мащабът на всяко човешко дело.

Авторката ще изповяда, че непосредственият досег с Одеса (там тя живее и работи през последните четири години), с нейните улици, дворове, институции позволява одеската история да се превърне от историческа абстракция във вътрешна памет, в интимен опит: „Моята собствена носталгия ми отвори очите за Одеса като „град на носталгията“, какъвто той е фактически във всичките докосвания до него на българската литература на 19 в. – от „Плач от самотия“ при Найден Геров до „Вечерята у чорбаджи Маркови“ при Иван Вазов“. Одеса е градът, който българите търсят, строят, напускат, мечтаят. Одеса е градът на надеждите и тъгите, на радостите и риданията, на срещите и изпроводящите, на личните оцелявания и на общностните изпитания.

В предложения хронологически справочник са възстановени множество събития, интелигентски драми, съкровени изповеди, частни кариери, личностни хобита (любопитен напр. е фактът, че В. Априлов е от най-честите посетители на театър в Одеса – абонира се за по цяла година в градския театър, като предплаща лежа на трети балкон), интимни страсти,

приятелски съзаклятничества. Колкото и парадоксално да е, хронологичният справочник звучи като увлекателен разказ за физическите и духовни перипетии, за ежедневните битки и победи на поколения български преселници. И за огромната държавотворческа енергия, която са притежавали тези люде. В рамките на около едно столетие те са издали стотици книги, построили са десетки храмове, училища и паметници, осигурили са стипендии на много талантиливи младежи и девойки. Прогресиращи търговци или институционално овластени общественици, фабриканти или градски магистрати, те са носили дълбоко в себе си любовта към родината и един универсален кодекс от добродетели. Всички тези хора наред с външните блага, белязали социалния им престиж, са работили за доброто на България.

Така напр. целият живот на В. Априлов е свързан с „произвеждането” на онези блага, които нямат нищо общо с егоцентризма и алчността. Обратно, притежаваните домове, скъпи вещи, банкови капитали той завещава на знанието, вярата, отечеството. Васил Априлов е от онези „любородни мъже”, превърнали личните качества и инициативи в имотност, а имотността – в национален символен капитал. Радикалният прелом, настъпил в съзнанието му след кореспонденцията с Ю. Венелин, е христоматиен факт. Но са малко известни усилията на общественика да се построи паметник на украинския учен. Впечатляващ е списъкът с имената на одеските българи, привлечени в това благородно начинание.

Съществува вътрешна връзка между „хронологическия справочник” и поместената след него статия „Одеса – градът на носталгията или визията за България в „Денница” на Васил Априлов”. „Денница” е част от усилията на нацията да се усвои етническото пространство чрез книжнината, да се сакрализира географският и духовен български релеф чрез словото. Тази емблематична творба на Възраждането сякаш отново актуализира посланията си, извайва каргините и героите си, артикулира патриотизма си. Именно одеският опит, настоява авторката, предопределя предпочитанието на Априлов не към протяжността и неизменността, а към промяната и динамиката, към ритъма на часовника, фабриката, панаира. Деятелното, създаващото начало е начин на живот и за Ник. Тошков – крупен търговец, подпомогнал 7 девически училища из отечеството, жертвал 10 000 гроша за основаването на български вестник в Букурещ, дарил 60 000 франка за БКД, и за Димитър Кокаланов – търговец от Трета гилдия, спомоществовател за 7 български книги, настоятел и разпространител на Фотиновото списание „Любословие”, и за Порфирий Христофоров Стаматов (баща на

писателя Георги Стаматов), защитил кандидатска степен по правните науки в Юридическия факултет на Новорусийския университет...

Заключителната статия в книгата е със заглавие „Образът на Одеса и символиката на града в българската литература на 19 в.” Разбира се, световният хуманитарен „склад” от текстове разполага с изключително разнообразие от социологически, структурно-семиотични, психографски и пр. разрези на градското като феномен. Сами по себе си те са извън вниманието на авторката. За нея Одеса е интересна с това, че се превръща в мястото, където по стечение на историческите обстоятелства се формира през 40-те години на 19 в. първата българска литературна общност. Тази е причината, поради която: „...първите си познания и първото си слово за Града възрожденската книжнина ще роди именно при срещите си с Одеса”.

И така книгата на Е. Налбантова реконструира българските социални, духовни, идентичности патимии в Одеса през 19 в. Тя актуализира забравени факти, събития и жестове, възкресява силуетите на едни от най-предприемчивите модерни възрожденци. Хора, които с достойния си живот са пишели бъднините на България. И сякаш като озарение от дълбините на миналото в тази книга засиява една особена „метафизика на присъствието” – в нея е изграден *другият* Пантеон – на по-малко известните, на недотам властно впечатляващите, но все така достойни българи – Васил Хаджистоянов Берон, Гаврил Занетов, Никола Мутев, Николай, Владимир, Константин Палаузови и колко много още...

Вероятно редица от нещата в разказаното за тази книга не присъстват в нея. Но тъкмо в това е силата на хрониките, летописите, архивите – да събудят спомени и познания, но и да запалят идеали и въображения. Или, както би казал Фуко, в архива словата и нещата се удвояват не само чрез копието или превода, а чрез тълкуването, коментара и вътрешното роене на смисъла.

Антония Велкова-Гайдаржиева